

TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE ÖZBEK TÜRKÇESİ DEYİMLERİNİN YALANCI EŞDEĞERLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

A STUDY ON THE FALSE EQUIVALENCE OF TÜRKİYE TURKISH AND UZBEK TURKISH IDIOMS

ИССЛЕДОВАНИЕ ЛОЖНОЙ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ТЮРКСКИХ И УЗБЕКСКО-ТУРЕЦКИХ ИДИОМ

Çağdaş KEÇECİ*

ÖZ

Dil teması, zaman içinde, bir dilin gramerine ve kelime dağarcığına giren birçok kavramı beraberinde getirir. Bu etkileşimlerden dolayı, bazı kelimeler anlam bakımından tamamen eşanlamlı olabilir, ancak yine de birbirleriyle birlikte var olabilirler. Diller arası ilişkiler, zaman içinde çeşitli dillerin birbirinden etkilenmesiyle zenginleşir. Ancak, bu etkileşim bazen yanlış anlamalara ve kavram kargaşasına yol açmaktadır. Diller arasında, özellikle ortak ya da benzer kelimeler, benzer anlamları çağırırsa da bu kelimeler bazen farklı anlamlar taşıyabilir. Bu duruma dilbilimsel terminolojide "yalancı eşdeğerlilik" (false equivalence) denir. Yalancı eşdeğerlilik, iki dilde benzer yazılış veya telaffuza sahip kelimelerin birbirinden tamamen farklı anlamlara sahip olması durumudur. Bu makalede, yalancı eşdeğerlilik kavramı, Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yer alan deyimlerin neden olduğu yanlış anlamalar ve bunların mevcut diller içindeki bağlamları ele alınacaktır. **Anahtar Kelimeler:** eşdeğer, tam yalancı eşdeğerlilik, deyim, dilbilim, çeviri.

ABSTRACT

Language contact introduces numerous concepts that gradually permeate the grammar and lexicon of a language. As a result of these interactions, some words may become entirely synonymous in meaning while still coexisting within the language. Over time, interlanguage relationships are enriched through mutual linguistic influence among various languages. However, these exchanges can also give rise to misunderstandings and confusion. Particularly, words that appear common or similar across languages may carry distinct meanings despite their apparent similarities in form. This phenomenon, referred to as "false equivalence" in linguistic terminology, occurs when words with similar spellings or

** Bu çalışma, Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Değer ve Yalancı Eş Değer Deyimler adlı Yüksek Lisans Tezi'nden (Keçeci, 2018) türetilerek hazırlanmıştır.

* **ORCID:** [0009-0003-0181-0873](https://orcid.org/0009-0003-0181-0873), Dr., cagdaskkececi@outlook.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Keçeci, Ç. (2024). TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE ÖZBEK TÜRKÇESİ DEYİMLERİNİN YALANCI EŞDEĞERLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (64), 25-32. **DOI:** [10.17498/kdeniz.1567818](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1567818)

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi Deyimlerinin Yalancı Eşdeğerlilikleri Üzerine...

pronunciations in two languages convey entirely different meanings. This article will explore the concept of false equivalence, analyze misunderstandings stemming from idiomatic expressions in Uzbek Turkish and Turkey Turkish, and examine these occurrences within the framework of their respective linguistic contexts.

Keywords: equivalence, exact false equivalence, idiom, linguistics, translation.

АННОТАЦИЯ

Контакт языков вводит множество понятий, которые постепенно проникают в грамматику и лексику языка. В результате таких взаимодействий некоторые слова могут стать полностью синонимичными по значению, оставаясь при этом в языке. Со временем межязыковые связи обогащаются за счет взаимного влияния различных языков. Однако такие взаимодействия могут также привести к недопониманию и путанице. В частности, слова, которые кажутся общими или похожими в разных языках, могут иметь разные значения, несмотря на внешнее сходство. Это явление, называемое в лингвистике «ложной эквивалентностью», происходит, когда слова с похожим написанием или произношением в двух языках имеют совершенно разные значения. В этой статье будет рассмотрено понятие ложной эквивалентности, проанализированы недоразумения, возникающие из-за идиом в узбекском и турецком языках, и исследованы данные случаи в контексте соответствующих языковых реалий.

Ключевые слова: эквивалент, точная псевдоэквивалентность, идиома, лингвистика, перевод.

1. GİRİŞ

Yalancı eşdeğerlilik, iki dilde benzer veya aynı görünen kelimelerin, farklı anlamlara sahip olması durumudur. Örneğin, İngilizce "actual" kelimesi, Türkçede "gerçek" anlamına gelen "aktüel" kelimesine benzer görünür; ancak İngilizcede "actual" kelimesi "gerçek" anlamına gelirken, Türkçede "aktüel" kelimesi "güncel" anlamını taşır. Bu tür kelimeler, dil öğrencileri ve çevirmenler için yanıltıcı olabilir ve yanlış anlaşılmalara yol açabilir.

Kirişcioğlu (2006), lehçeler arası aktarma ile ilgili sorunları 7 başlığa ayırmıştır:

1. Kelimelerde yalancı eşdeğerlik,
2. Eklerde yalancı eşdeğerlik,
3. Orijinal metnin aslını korumama,
4. Orijinal metnin aslını uyarlama,
5. Yanlış ek seçimi,
6. Atasözleri ve deyimleri yanlış aktarma,
7. Cümlelerin öğelerini doğru düzgün yerleştirememesi” (s. 23-24).

Şenol (2020), yalancı eşdeğerlilik çalışmalarını dört ana başlık altında toplamıştır:

1. Diller arası yalancı eş değerklik çalışmaları
2. Lehçeler arası yalancı eş değerklik çalışmaları
3. Ağızlar arası yalancı eş değerklik çalışmaları
4. Tarihî metinlerle Çağdaş Türkçe arası yalancı eş değerklik çalışmaları (s. 411).

Yalancı eşdeğerlilik çok geniş sahaya yayılmış olan Türk Lehçelerinin lehçe içi aktarımlarında karşılaşılan en büyük problemlerden birisidir. Bir lehçedeki bir kelimenin anlamı bir başka lehçede farklı bir şeye işaret edebilmektedir. Bu durum da dikkatsiz çalışmalar neticesinde yanlış aktarma ile sonuçlanan bir durumdur. Resulov (1995), yalancı eşdeğerliliği kaynak dildeki bir kelimeyle hedef dildeki bir kelimenin köken, yazılış ve söyleniş bakımından aynı, anlam bakımından ise farklı olması durumu olarak tanımlamaktadır (s. 916). Çok geniş bir alana yayılmış Türk lehçeleri için tanım ve tasnif oldukça zordur. Uğurlu (2004) da bunları “ses ve yapı bakımından aynı veya lehçeler

arasındaki düzenli ses denklilikleriyle aynı kaynaktan geldiği bilinen; ancak kavram alanları bakımından hiç örtüşmeyen kelimeler olarak tanımlamıştır” (s. 37). Türk dilleri arasında hem alıntı hem de Türkçe kökenden gelen pek çok ortak dil unsuru bulunmaktadır ve bunların bir kısmı iki dilde farklı yeni anlam ve işlevler yüklenebilmektedir (Altun, 2020, s. 29). Yüklenen yeni işlevler zamanla lehçeler arası ayrımları ortaya çıkarmakta ve lehçeleri birbirinden nispeten de olsa uzaklaştırmaktadır.

2. İNCELEME

Deyimler bir milletin geçmişten günümüze kadar gelen önemli söz varlıklarıdır. İki veya daha fazla kelimenin bir araya gelmesi neticesinde oluşurlar. Toplumların; yaşayış, düşünüş ve kültürel özelliklerini yansıtan, geçmişten bu zamana kadar kolektif bilincin ürünü olan sözlerdir. Özbekçe ve Türkçe, Türk lehçelerinin iki farklı grubunda yer almaktadır. Özbek Türkçesi, bir bakıma Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olup tasnif bakımından Türk lehçelerinin Güney-Doğu grubunda yer almaktadır. Türk lehçeleri yazı şemasında Özbek Türkçesi “Karluk” grubu olarak belirtilmektedir. Türkiye Türkçesi ise Batı grubu olarak adlandırılan Oğuz grubunda yer almaktadır. Bu iki Türk lehçesinin tarihsel gelişim süreçleri göz önüne alınarak kendi söz varlıkları olan deyimlerde meydana gelen yalancı eş değer deyimlerin ortaya çıkarılması ve incelenmesi için çalışılacaktır. Böylece iki lehçe ve kültür arasında yapılan ve yapılması muhtemel çevirilere katkı sağlamak amaçlanmış ve yalancı eşdeğerliliklerden kaynaklı olası hataların engellenmesi için bir bakış açısı oluşturmak hedeflenmiştir. Deyimler çevirilerde sorun yaratma ihtimali en yüksek olan dil unsurlarından olduğu için bu çalışma deyimlere odaklanmıştır.

ārālāri āçik (ÖT¹), araları açık (TT²):

ÖT: Maddi meselelerini aralarında halletmek, birbirine borcu kalmamak, ortada herhangi birine zarar verecek hiçbir şey olmamak (ÖİFL, s. 194).³

TT: Arkadaşlıkları sarsılmak arkadaşlık bağları kopmak, birbirine darılmış durumda olmak.

Bu anlamlar karşılaştırıldığında hiçbir anlam denkliği görülmemektedir. Buna göre “araları açık” deyimini tam yalancı eş değerli deyimler olarak değerlendirilebilir.

bāş қоş- (ÖT), baş қоş- (TT):

ÖT: 1. Müdahale etmek, burnunu sokmak. 2. Katılmak (ÖİFL, s. 57).

TT: Bir işi başarmak için çalışmak.

Bu anlamlar karşılaştırıldığında her iki lehçede de anlamların örtüşmediği görüldüğü için deyim tam yalancı eş değer sayılır.

bāş(i)gā kel- (ÖT), baş(m)a gel- (TT):

ÖT: Düşünmek, idrak etmek (ÖİFL, 181).

TT: 1. Kötü bir durumla karşı karşıya kalmak. 2. Düşünülen kötü durum gerçekleşmek. 3. Kötü bir duruma uğramak 4. Ölüm ihtimali olmak.

Deyimin anlamlarında bir denklik görülmediği için tam yalancı eş değerli olarak değerlendirilebilir.

bāşini ye- (ÖT), başımı ye- (TT):

¹ Özbek Türkçesi.

² Türkiye Türkçesi.

³ Özbek Türkçesi’nden alınan deyimlerin karşılıkları verilirken “Özbek Tilinin İzahli Frazecologin Lugati” (1978) adlı sözlükten yararlanılmış ve göndermede bulunulurken sözlük adının kısaltması “ÖİFL” şeklinde gösterilmiştir. Deyimin geçtiği sayfa numarası da söz konusu kısaltmayla birlikte “ÖİFL, s.” şeklinde verilmiştir. Bu durum çalışmanın tamamında uygulanmıştır.

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi Deyimlerinin Yalancı Eşdeğerlilikleri Üzerine...

ÖT: Yok etmek, helak etmek (ÖİFL, s. 46).

TT: Birinin güç duruma düşmesine yol açmak.

Anlamlar karşılaştırıldığında hiçbir anlam denkliği görülmemektedir. Dolayısıyla deyim tam yalancı eş değerlidir.

bel bağla- (ÖT), bel bağla- (TT):

ÖT: 1. Hazırlanmak, toplanmak. 2. Girişmek, kalkışmak. 3. Karar vermek (ÖİFL, S. 35).

TT: Birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek.

Bel bağla- deyimi için bir karşılaştırma yapıldığında Özbek Türkçesindeki bazı anlamların Türkiye Türkçesinde bulunmadığı görülmektedir. Buna rağmen mevcut anlamlarla bir paralellik görülmediği için deyim tam yalancı eş değerlidir.

boynini bük- (ÖT), boynunu bük- (TT):

ÖT: Boyun eğmek, itaat etmek (ÖİFL, S. 59).

TT: 1. Acındırıcı, çaresiz bir durumda kalmak. Bir durumu, bir işi ister istemez kabul etmek 3. Bitki canlılığını yitirmek (ADS⁴).

Özbek Türkçesinde *boynini bük-* deyimi “boyun eğ-” deyimiyle eş anlamlıdır.

Türkiye Türkçesindeki anlamlarla örtüşmediği için deyim tam yalancı eş değer deyim olarak değerlendirilebilir.

cân âlib cân ber- (ÖT), can alıp can ver- (TT):

ÖT: Canını esirgmeden mücadele etmek, savaşmak (ÖİFL, s.103).

TT: Ölüm sıkıntısı ve acısı içinde bulunmak (ADS).

Burada da aynı şekilde anlamların örtüşmediği görülmektedir, dolayısıyla deyim tam yalancı eş değerlidir.

câni boğzigâ kel- (ÖT), canı boğazına gel- (TT):

ÖT: 1. Ölecek hale gelmek. 2. Sabrı tükenmek, bıkmak, usanmak, canına tak etmek (ÖİFL, s. 101).

TT: 1. Büyük bir tehlike karşısından ölecekmiş gibi bir korkuya kapılmak. 2. Aşırı duygulanmak, çok heyecanlanmak (ADS).

Her iki lehçe anlam bakımından karşılaştırıldığında hiçbir anlam denkliği görülmemektedir. Bu sebeple deyim tam yalancı eş değerlidir.

câniğâ teg- (ÖT), canna değ- (TT):

ÖT: Yorulmak, usanmak, bıkmak (ÖİFL, s. 96).

TT: 1. Çok hoşlanmak. 2. Ruhu şad olmak (ADS).

Anlamlara bakıldığında lehçeler arasında anlam denkliği tespit edilememiştir. Dolayısıyla deyim tam yalancı eş değerli olduğu söylenebilir.

cânini ber- (ÖT), canını ver- (TT):

ÖT: Şartlar ne olursa olsun verilen görevi yerine getirmeye hazır olmak (ÖİFL, s. 98).

TT: 1. Kendisini feda etmek. 2. Hiçbir şey esirgememek. 3. Bir şeye çok düşkün olmak, çok sevmek.

Deyimin Türkiye Türkçesinde bulunan anlamları Özbek Türkçesinde bulunmamaktadır. Özbek Türkçesindeki anlam ise Türkiye Türkçesindeki anlamlarla örtüşmemektedir. Bu nedenle deyim tam yalancı eş değerlidir.

dünyâdan ket- (ÖT), dünyadan geç- (TT):

ÖT: Vefat etmek, ölmek (ÖİFL, s. 75).

⁴ Türkiye Türkçesi deyimlerinin karşılıkları verilirken “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (Atasözleri Sözlüğü 1)” (2013) adlı sözlükten yararlanılmış ve sözlük “ADS” kısaltmasıyla gösterilmiştir.

TT: bir kenara çekilip toplum yaşamına karışmamak (ADS).

häyrân qâl- (ÖT), hayran kal- (TT):

ÖT: Şaşırmaq, hayret etmek (ÖİFL, s. 307).

TT: Çok beğenmek (ADS).

Anlam denkliği görülmediği için deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

huş kör- (ÖT), hoş gör- (TT):

ÖT: Beğenmek, hoşuna gitmek, sevmek (ÖİFL, s. 248).

TT: Gücenilecek veya karşılık gelinecek bir davranışı hoşgörü ile karşılamak, anlayışla karşılamak, kusur saymamak (GTS⁵).

Deyimin Özbek Türkçesindeki anlamı “hoşlanmak” kavramını karşılamaktadır. Türkiye Türkçesindeki anlamı ise kısaca “tolere etmek”tir. Anlamlar örtüşmediği için deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

ikki bükilib (ÖT), iki büküm ol- (TT):

ÖT: Saygıdan çok eğilmek (ÖİFL, s. 110).

TT: 1. Yorgunluk, hastalık, yaşlılık vb. nedenlerle beli bükülmek, öne doğru eğilmek. 2. Riyakârlık, dalkavukluk, gerçek olmayan saygı vb. (GTS).

Deyim Özbek Türkçesinde “gerçek saygıdan eğilmek” anlamındayken Türkiye Türkçesinde “riyakarlık, dalkavukluk” anlamını kazanmıştır. Yine de anlamlar örtüşmediği için deyim tam yalancı eş değerli sayılabilir.

iş ber- (ÖT), iş ver- (TT):

ÖT: Birine, bir şeye hizmet etmek (ÖİFL, s. 118).

TT: 1. Birine yapacak iş göstermek. 2. Gönlü olduğunu gösterecek davranışlarda bulunmak, pas vermek (GTS).

Eski Türkçedeki “*işig küçüg ber-*” deyimini ufak tefek şekil değişikliğine rağmen anlam olarak Özbek Türkçesinde korunmuş diyebiliriz. Her iki lehçede anlam benzerliği görülmediği için deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

işdän çık- (ÖT), işten çık- (TT):

ÖT: Bir şeyin kullanılmayacak hale gelmesi, bozulması (ÖİFL, s. 119).

TT: İşten ayrılmak, istifa etmek.

Deyimin Özbek Türkçesindeki anlamı “bir şeyin kullanılmayacak/iş görmeyecek hale gelmesi, bozulması” iken Türkiye Türkçesinde doğrudan “işten ayrılmak, istifa etmek”tir. Dolayısıyla deyim tam yalancı eş değerlidir.

izigä tüş- (ÖT), izine düş- (TT):

ÖT: Birini takip etmek, peşine düşmek (ÖİFL, s. 110).

TT: Av hayvanlarının, gittiği yolu izleyerek arkalarından gitmek (GTS).

Deyimin çekirdek anlamı “birini takip etmek”tir; ancak Türkiye Türkçesinde sadece “av hayvanlarını takip etmek” anlamını karşıladığı için ve Özbek Türkçesindeki anlamla örtüşmediği için deyim tam yalancı eş değerli sayılabilir.

kâni kâyna- (ÖT), kanı kayna- (TT):

ÖT: Sinirlenmek, öfkelenmek (ÖİFL, s. 291).

TT: Coşkun ve kıpırdak olmak (GTS).

Anlam olarak örtüşmeyen “kanı kayna-” deyimini tam yalancı eş değerlidir.

kâyfini sür- (ÖT), keyif sür- (TT):

ÖT: Güzel şeylerden keyif almak, tadını çıkarmak (ÖTADS, s. 111).⁶

⁵ Güncel Türkçe Sözlük.

⁶ Özbek Türkçesi’nden alınan deyimlerin karşılıkları verilirken “Özbek-Türk Ata Sözleri ve Deyimleri Sözlüğü” (1998) adlı sözlükten yararlanılmış ve göndermede bulunulurken sözlük adının kısaltması “ÖTADS” şeklinde gösterilmiştir. Deyimin geçtiği sayfa numarası da söz

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi Deyimlerinin Yalancı Eşdeğerlilikleri Üzerine...

TT: Sıkıntısız rahat yaşamak (ADS).

Deyimin Özbek Türkçesindeki anlamı “(anlık, kısa süren) güzel şeylerden keyif almak, tadını çıkarmak” iken Türkiye Türkçesinde “(devamlı, uzun süre) sıkıntısız rahat yaşamak”tır. Anlamalarda bir benzerlik görülmediği için deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

köñil aç- (ÖT), gönül aç- (TT):

ÖT: Eğlenmek, güzel vakit geçirmek (ÖİFL, s. 154).

TT: İnsanın iç sıkıntısını gidermek, iç açmak (ADS).

“Gönül aç-” deyimini her iki lehçede anlam bakımından karşılaştırıldığında kesin bir farklılık görülmektedir. Bu yüzden deyim tam yalancı eş değerli olarak değerlendirilebilir.

köñil koy- (ÖT), gönül koy- (TT):

ÖT: Sevmek, gönül bağlamak, âşık olmak (ÖİFL, s. 154).

TT: Gücenmek, alınmak, darılmak (ADS).

Her iki lehçede görülen farklılık sebebiyle deyim tam yalancı eş değerli sayılabilir.

köñli barmä- (ÖT), gönlü varma- (TT):

ÖT: Kıyamamak, gönlü el vermemek (ÖİFL, s. 155).

TT: İstek duymamak, istememek, çekinmek (ADS).

Deyimin Özbek Türkçesindeki anlamı “birine, bir şeye kıyamamak, gönlü el vermemek” iken Türkiye Türkçesinde “istek duymamak, istememek”tir. Dolayısıyla deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

köz tik- (ÖT), göz dik- (TT):

ÖT: 1. Gözünü ayırmadan bakmak. 2. Ümitle bakmak. 3. Hırsla bakmak (ÖİFL, s. 149).

TT: Bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak (GTS).

Her iki lehçede anlam bakımından bir denklik görülmediği için deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

köz yum- (ÖT), göz yum- (TT):

ÖT: Vefat etmek, ölmek ((ÖİFL, S. 140).

TT: 1. Görmezden gelmek, hoş görmek, bağışlamak. 2. Umudunu kesmek, umutsuzluğu düşmek (GTS).

Deyim Özbek Türkçesinde mecaz olarak “vefat etmek” anlamını kazanmıştır ve Türkiye Türkçesindeki anlamlarla da örtüşmemektedir. Bu sebeple deyim tam yalancı eş değerlidir.

közgä körin- (ÖT), göze görün- (TT):

ÖT: 1. Tanınmak. 2. Görünüşüyle dikkat çekmek (ÖİFL, s.132).

TT: Belli, açık olmak (GTS).

Deyimin her iki lehçedeki anlamlarında benzerlik görülmediği için tam yalancı eş değerli denilebilir.

közi âçık (ÖT), gözü açık ol- (TT):

ÖT: 1. Hayatta olmak. 2. Dikkatli, temkinli, uyanık (ÖİFL, s. 141).

TT: Fırsattan yararlanmak, kurnazca davranmak (GTS).

İki lehçede anlam bakımından örtüşmeyen bu deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

künini kör- (ÖT), gününü gör- (TT):

ÖT: Gün geçirmek, geçinip gitmek (ÖİFL, S. 131).

konusu kısaltmayla birlikte “ÖTADS, s.” şeklinde verilmiştir. Bu durum çalışmanın tamamında uygulanmıştır.

TT: 1. Kötü bir sonla karşılaşmak, cezaya çarptırılmak. 2. Çocuklarının iyi, mutlu günlerini görmek. 3. Aybaşı görmek (GTS).

Deyimim Türkiye Türkçesindeki anlamları Özbek Türkçesinde bulunmamakta, Özbek Türkçesinde anlam da Türkiye Türkçesindekilerle örtüşmemektedir. Bu sebeple deyim tam yalancı eş değerli sayılabilir.

öz yağigä özi kâvuril- (ÖT), kendi yağıyla kavrul- (TT):

ÖT: Acı çekmek, üzülme, derdini anlatamamak (ÖİFL, s. 279).

TT: Elinde bulunanla geçinip kimseye muhtaç olmamak (GTS).

Her iki lehçe karşılaştırıldığında anlamlar örtüşmemektedir bu sebeple deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

tâş ât- (ÖT), taş at- (TT):

ÖT: Kötülük yapmak, düşmanlık beslemek (ÖİFL, s. 235).

TT: Birine dolaylı olarak iğneleyici, dokunacak bir söz söylemek (GTS).

Her iki maddede de anlam denkliği görülmediği için bu deyim tam yalancı eş değerli sayılabilir.

üstün kel- (ÖT), üstün gel- (TT):

ÖT: Yenmek, galip olmak (ÖİFL, s. 242).

TT: 1. Benzerlerinden daha yüksek düzeyde olmak. 2. Bir kimseden veya bir şeyden daha yüksek, daha değerli olmak (ADS).

İki lehçe arasında anlam bakımından bir paralellik görülmediği için deyim tam yalancı eş değerli olarak değerlendirilebilir.

yân bos- (ÖT), yan bas- (TT):

ÖT: Birini korumak, himayesi altına almak, desteklemek (ÖİFL, s. 88).

TT: 1. Bir işte aldanmak. 2. Dürüst davranmamak, kaypaklık etmek (ADS).

Her iki lehçe anlam bakımından karşılaştırıldığında bir benzerlik görülmemektedir. Dolayısıyla deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

verdä kâl- (ÖT), yerde kal- (TT):

ÖT: Önemsinmemek (birinin sözü) (ÖİFL, s. 82).

TT: Saygı görmemek, yüzüne bakılmamak (ADS).

Özbek Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde anlamlar karşılaştırıldığında bir denklik görülmediği için deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

yok yerdägi (ÖT), yok yere (TT):

ÖT: Kimsenin bilmediği, kimsenin aklına gelmeyecek, olmayacak şey (ÖİFL, s.124).

TT: Hiçbir gereği ve sebebi olmadan, boşu boşuna (GTS).

Her iki lehçede anlamların örtüşmediğinden ötürü deyim tam yalancı eş değerli sayılabilir.

yoli açık (ÖT), yolu açık ol- (TT):

ÖT: İstedğini yapabilen, istediği yere gidebilen (ÖTADS, s. 111).

TT: Bir iş önünde engel olmamak (GTS).

Anlam bakımından farklı olan bu deyim tam yalancı eş değerli denilebilir.

zâhr saç- (ÖT), zehir saç- (TT):

ÖT: Öfkeyle can yakarak konuşmak (ÖİFL, s. 106).

TT: Çevreye kötü propaganda yapmak veya insanları olumsuz davranışlara yönlendirmek, tahrik etmek, ortalığı karıştırmak (GTS).

Her iki lehçede farklı anlamları ifade eden bu deyim tam yalancı eş değerli olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi Deyimlerinin Yalancı Eşdeğerlilikleri Üzerine...

Yalancı eşdeğerlilik, dillerin etkileşiminden doğan ve iletişimde önemli zorluklar yaratan bir olgudur. Özellikle Türkçenin lehçeleri söz konusu olduğunda lehçeden lehçeye aktarmada önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Dil öğrenme süreçlerinde ve dil içi aktarma çalışmalarında pek çok olumsuz etki görülür. Bu etkilerin ortadan kalkması için Türkçenin tüm lehçelerine ait söz varlığında görülen yalancı eşdeğerliliklerin tespit edilip kılavuzlarının yayınlaması gelecekte yapılacak çalışmalar için güven sağlayacaktır. Çalışma, yapılabilecek geniş kapsamlı çalışmalara Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi özelinde katkı sunmayı hedeflemiştir. Tespiti yapılan deyimlere bakıldığında yalancı eşdeğerlik konusunun ne tür problemlere neden olabileceği ortaya konmuştur. Benzer çalışmalar diğer dil unsurları üzerinden de yapıldığında daha geniş kapsamlı veriler elde edilecek ve böylece lehçeler arası aktarımlar daha sağlıklı bir zeminde yürütülebilecektir. Dil unsurlarının yapı bakımından neredeyse aynı olması ama anlamlarının oldukça farklı olması aktarımı yapan araştırmacılar için önemli zorluk anlamına gelir. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi özelinde yaptığımız bu çalışmada bu sorunların söz konusu iki lehçe için de geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. A. (2013). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (Atasözleri Sözlüğü 1)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Altun, H. O. (2020). Yalancı eşdeğerler nasıl tasnif edilmeli? Kazakça ve Türkiye Türkçesi üzerinde deneme. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (48), 27-46. <https://doi.org/10.21563/sutad.856402>.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2018, 5 Haziran). Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>.
- Keçeci, Ç. (2018). *Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Değer ve Yalancı Eş Değer Deyimler*. Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan.
- Kirişcioğlu, F. (2006). Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20: 21-35.
- Rahmetullayev, Ş. (1978). *Özbek Tilinin İzahli Frazеologin Lugati*. O'qituvchi Neşriyat: Taşkent.
- Resulov, A. (1995). Akriba Diller ve Yalancı Eş Değerler Sorunu. *Türk Dili*, 524, 916-924.
- Şenol, A. (2020). Yalancı Eş Değerlik veya Anlam Değişmesi Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 20(2), 409-427. <https://doi.org/10.32449/egetdid.815623>.
- Uğurlu, M. (2004). Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eşdeğerliliği. *Bilig*, sayı 29: 29-40.
- Yoldaşev, İ., Öztürk, T. ve Öztürk, Y. (1998). *Özbek-Türk Ata Sözlere ve Deyimleri Sözlüğü*. ÖZ-SİLM: Taşkent.